

Azerbeýjandaky tekeleriň taryhy

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 22 января, 2025
Azerbeýjandaky tekeleriň taryhy

Tekeli gozgalaňy

Azerbeýjanyň meşhur Ensiklopediýalaryndan we Enwer Çingizoglynyň eserlerinden Tekeler hakda şu aşakdaky gyzykly maglumatlary siziň dykgatyňyza ýetirmegi makul bildik.

Azerbeýjanlylar Tekeleri (Täkäläri – Təkə) gyzylbaşlardan gelip çykan hasap edýärler. Teke-türkmen taýpasynyň bir goly bolan tekeliler Azerbeýjanda we Kiçi Aziýada göçüp-gonujylyk edip ýaşapdyrlar.

Tekelileriň şa Tahmasp I a garşy çykyş eden gozgalaňyna Tekeli gozgalaňy diýlip at berilýär. Taryhy edebiýatda bu hakda ''Afäti-Täkälu'' diýen at galypdyr.

1531-nji ýylda Çuha soltan Tekelide Hüseyin han Begdilli-Şamly bilen öldürilýär. Tekeliler wekilligi Çuha soltanyň uly ogly Şa Kubat bege berilmesini teklip etdiler. Ustajlylar bolsa bulara garşy çykdylar. Zülkadyr we Awşar emirleri Ustajlylaryň tarapyndady. Tekeliler şeýdip Ustajlylardan birnäçe adam öldürdiler. Şa Tahmasp I tekeli taýpasynyň ýok edilmegine buýruk berýär. Tekeliler bu permany eşidip gaçdylar. Az-owlak tekeli emirleri Osmanly döwletine aşdylar. Şa emirumeralygy Abdylla han, Temişli Ustajlynyň we Hüseyin han Begdilli Şamlynyň arasynda bölüşdirip berdi.

Şol wagtlar meşhur Tekeli emirlerinden Alysoltan han, Ybraýym halypa, Perwana beg, Dur Aý beg we olaryň maşgalalary öldürilýär[1].

Indi makalamyzyň dowamyny tekeleriň emiri Çuha soltan Tekeli hakda ýetirsek ýerlikli bolsa gerek.

Hakyky ady Bagşy beg bolan Tekeli Şa Ysmaýyl I (1501-1524) emirlerinden biri bolupdyr. Şa oňa ''Çuha soltan'' diýen lakam

beripdir. Ol şol ady bilenem meşhur boldy. Çuha soltan 1525-nji ýylda Yspyhanyň häkimi edilip bellendi. Gyzybaşlar arasynda emir bellendi. Ustajly ili bilen Tekeli ili arasynda birgiden ganly çaknyşyklar bolupdy. Tekeli iline Emir Çuha soltan baştutanlyk edipdir. Tekeliler we Ustajlylar Seksenjek atly ýerde garşylaşdylar. Ilki Ustajlylar rüstem gelip meşhur tekeli emirlerden Garaja soltany we Burun soltany öldürdiler. Soň şadan we şanyň gwardiýasyndan çekilen rumlylar we tekeliler üstünlik gazandylar. Ustajlylar basylyp gaçdylar. Gaçanlar Rāştā baryp Muzapbar soltana sygyndylar. Ustaçly iliniň beýleki toparlary Abdylly han Temişliniň we Ahmet soltan Sopyoglunyň baştutanlygy astynsa rumly we tekeli taýpalaryna garşy söweşe başladylar.

Olaram ýeňildiler. 1527-nji ýylda Mustapa beg (Köpek soltan) Ustajly Gilandan goşun çekip Erdebile geldi.

Erdebiliň häkimi Badanjān soltan Rumlyny heläkläp öldürdi. Ol ýerden Çuhursād welaýatyna, rumly illeriniň ýaşaýan ýerlerine tarap ugrady.

Wekil Aly beg (Diw soltan) bu habary eşidip Çuha Soltan Tekeli we Muhammet han Zülkadaryň ýakyn kömegi bilen sekiz müň gorçy bilen Azerbeýjana ýola düşdi. Goşunlar Nahçiwanda, Araz çäýynyň ýakasynda gabat geldiler. Ustajly goşuny kül-peýkun edilýär. Goşunyň serkerdesi Mustapa beg öldürilýär. Soň rumly we tekeli taýpalarynyň arasynda oňuksyzlyk başlandy. Çuha soltan Teke Wekil Aly begi jezalandyrýar.

1531-nji ýylda Çuha soltan Hüseyin han Şamly tarapyndan öldürilýär.

Çuha soltan Hanhanym hatyna öýlenipdir. Ogullarynyň atlary şulardyr: Şahkubat beg, Aly beg[2].

Sefewiler döwletiniň syýasy arenasynda möhüm rol oýnan tekeler merkezi häkimýete garşy çykypdyrlar we 1596-njy ýylda Şa Abbas I tarapyndan gozgalaň basylyp ýatyrylýar. Galanlary bolsa Azerbeýjanyň içlerine dargapdyrlar.

Azerbeýjanyň Bārdā raýonunda Türkmen, Hyzy raýonunda Tākāli şäheri, Gruziýanyň (Gürjüstan) Borçaly diýen ýerinde Marneuli raýonunda Tākāli şäheri we Ermenistanyň Dārāçiçāk diýlen ýerinde Tākāli şäherleri hem şolardan galypdyr[3].

Çeşme:

1-2. Ənvər Çingizoğlu, Təkəli eli, Bakı, "Şuşa", 2011.

2. Ənvər Çingizoğlu, Çuxa sultan Təkəli, "Soy" dərgisi, 11 (31). Bakı, 2009.

3. ASE(XI cild), Bakı-1987.səh.244

Taryhy makalalar